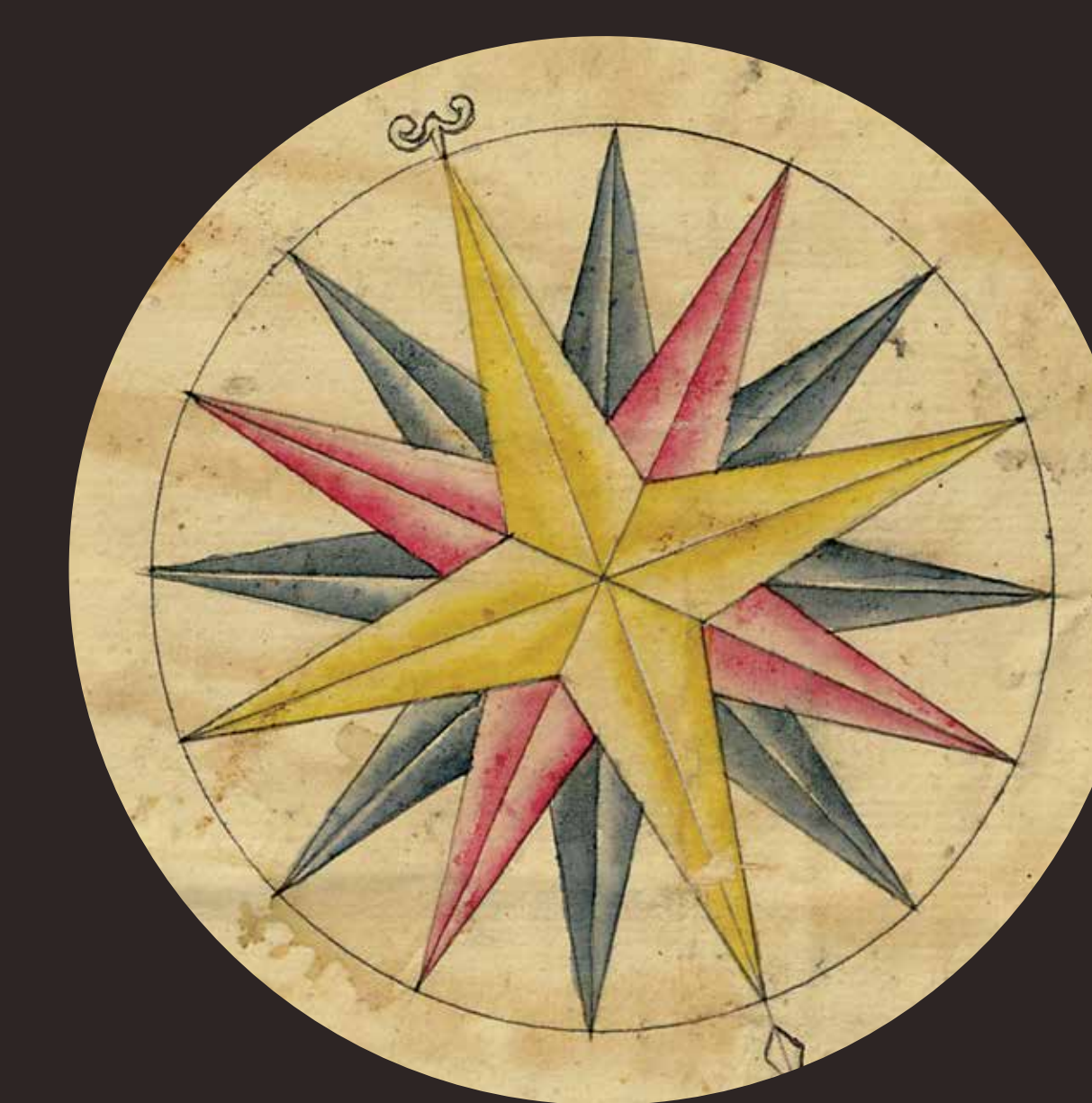

ZAPUŠČINA IZGINULIH SLOVENSКИH GRADOV V GRADIVU ARHIVA REPUBLIKE SLOVENIJE

Gradove so na Slovenskem začeli postavljati v 9. stoletju, do razmaha gradnje romanskih gradov pa je prišlo v drugi polovici 12., še bolj pa v 13. stoletju, ko so se utrdila tudi imena pomembnih plemiških družin in njihovih ministerialov. Bili so predvsem središča fevdalne posesti in njen čuvaj, saj je bila prav od nadzora pomembnih strateških točk ob prometnih poteh, razvodjih in prelazih odvisna varnost in celovitost posesti. Po drugi strani pa so bili odraz moči, bogastva in okusa njihovih graditeljev.

Pod pojmom grajska poslopja razumemo različne vrste zgradb, najpogostejše pa ob njihovi omembi pomislimo na grad oziroma grajsko trdnjavo. Gradovi s svojo markantnostjo in pojavnostjo na hribih nad pokrajino običajno močno zaznamujejo deželo pod seboj. Starejši so v prvi vrsti nastali za bivanjske potrebe, iz obrambnih namenov ter kot dovolj utrjena zavetja za stanovalce in okoliške prebivalce. Kot težje osvojljive trdnjave so se pokazali zlasti v času turških vpadov v 15. in 16. stoletju. Ko je turška nevarnost minila in je bivanje v njih postalo nepraktično in neudobno, so njihovi lastniki najpogostejše v nižinah začeli graditi udobnejše graščine oziroma dvorce. Iz njih so lažje sledili kariernim izzivom in se udeleževali družabnega življenja; stari gradovi so bolj ali manj služili za poletno nastanitev ali pa so jih začeli opuščati. Mogočna in utrjena poslopja je načel zob časa, mnoga so bila dodatno prizadeta v naravnih nesrečah, npr. potresih, zato so začela propadati.

K izginotju grajskih poslopij so poleg opuščanja svoje prispevali tudi drugi dogodki in vzroki, posebej neprizanesljiv pa je bil do njih čas druge svetovne vojne, ko so mnogi gradovi izginili v žaru bojevanja in velikokrat zgrešenih taktičnih presoj udeležencev v vojaških spopadih. Marsikje so skale in razrušeno zidovje nato uničevali in raznašali še okoliški prebivalci, ki so material razpadajočih sten uporabili za gradnjo in popravila svojih hiš in gospodarskih poslopij.

Kljub materialnemu izginotju so zaradi svojega pomena skozi čas gradovi sledi pustili v pisnih arhivskih virih bodisi kot nekdanji sedeži gospostev, utrjene postojanke ali bogate in reprezentančne zgradbe, dominirajoče v pokrajini, skrbniki nekdanj bogatih umetniških zbirk, zakladnic znanja in človeške materialne kulturne dediščine. Največ gradiva o izginulih gradovih, njihovi posesti in lastnikih najdemo v fondih graščin, upravnih in sodnih fondih ter arhivskih zbirkah (listin, urbarjev, rodovnikov, grbov, zapuščinskih inventarjev idr.) ter med gradivom starih katastrov. Med slednjimi je treba posebej izpostaviti karte franciscejskega katastra, na katerih je podana dokaj natančna lokacija posameznega gradu, v protokolih pa so omenjene tudi posebnosti gradu ali grajske ostaline. Posamezne drobne omembe gradov pa lahko najdemo tudi med gradivom starih zemljiških knjig, fotografij ter še v mnogih drugih fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije.

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO
ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Avtorice razstave: Danijela Juričič Čargo, Alenka Kačičnik Gabrič, Olga Pivk
Reprodukcije: Mateja Ciglar, Arhiv RS
Oblikovanje in priprava za tisk: Mint colibri • Tina Pregelj Skrt
Izvedba: Foto format, d. o. o.